

УДК 343.265

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.11>

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ ЗЛОЧИННИМ ВПЛИВОМ

Нікітін А.О.,

*експерт з питань реформування законодавства
Консультативної Місії Європейського Союзу в Україні
(аспірант кафедри кримінального та кримінального процесуального права
Національного університету «Києво-Могилянська академія»)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9279-8563>,
e-mail: nikitin1611@gmail.com*

Нікітін А.О. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі злочинним впливом.

Стаття присвячена дослідженню видів звільнення від кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі злочинним впливом, передбачені КК України, а також врегулюванню цього питання в проєкті нового КК України. З'ясовано, що міжнародні акти не встановлюють обов'язок України визначити у своєму законодавстві випадки звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинення вказаних злочинів, однак надають таку можливість. Застосування загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених КК України, за вказані злочини неможливо, окрім звільнення у зв'язку із закінченням строків давності. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, передбачені в новій редакції ст. 255 та ст. 255-2 КК України, також не можуть застосовуватись за ці злочини, однак однією з підстав їх застосування є, зокрема, активне сприяння розслідуванню злочинів, пов'язаних зі злочинним впливом. В проєкті нового КК України, розробленому Робочою групою з питань розвитку кримінального права у складі Комісії з питань правової реформи, звільнення від кримінальної відповідальності не передбачено як кримінально-правовий засіб в цілому. Однак буквальне тлумачення положень проєкту дозволяє розглядати передбачене в ст. 3.4.2 звільнення від покарання як часткове звільнення від кримінальної відповідальності. При цьому стосовно особи, звільненої від покарання, виноситься обвинувальний вирок суду і вона вважається судимою. На підставі проведеного дослідження висловлено пропозиції щодо можливого вдосконалення підстав застосування спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених ч. 6 ст. 255 та ч. 2 ст. 255-2 чинного КК України, а також доповнення ст. 3.4.2 проєкту нового КК України підставою для застосування звільнення особи від покарання за участь у сходці.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, злочини, пов'язані зі злочинним впливом, звільнення від кримінальної відповідальності, злочинний вплив, злочинна організація, сходка.

Nikitin A. Release from the criminal liability for crimes related to criminal influence.

The article is devoted to the study of the types of exemption from criminal liability for crimes related to criminal influence provided for by the Criminal Code of Ukraine, as well as the regulation of this issue in the draft of the new Criminal Code of Ukraine. It was found that international acts do not establish the obligation of Ukraine to define in its legislation the cases of exemption of a person from criminal liability for committing the specified crimes, but they provide such opportunity. The application of general types of exemption from criminal liability provided for by the Criminal Code of Ukraine for the mentioned crimes is impossible, except for exemption due to the expiration of the statute of limitations. Special types of exemption from criminal liability provided for in the new version of Art. 255 and Art. 255-2 of the Criminal Code of Ukraine, cannot be applied for these crimes either, however, one of the grounds for their application is, in particular, active assistance in the investigation of crimes related to criminal influence. In the draft of the new Criminal Code of Ukraine, developed by the Working Group on the Development of Criminal Law as a part of the Commission on Legal Reform,

exemption from criminal liability is not foreseen as a criminal legal remedy in general. However, a literal interpretation of the provisions of the Draft allows considering the provisions of Art. 3.4.2 on exemption from punishment as a partial exemption from criminal liability. At the same time, in relation to a person exempted from punishment, a guilty verdict is issued by court, and he is considered to be on trial. Based on the conducted research, proposals were developed regarding the possible improvement of the grounds for the application of special types of exemption from criminal liability, provided for in Part 6 of Art. 255 and Part 2 of Art. 255-2 of the current Criminal Code of Ukraine, as well as additions to Art. 3.4.2 of the draft of the new Criminal Code of Ukraine as a basis for the application of the exemption of a person from punishment for participating in a gathering of representatives of organized criminal groups.

Key words. Criminal liability, crimes related to criminal influence, exemption from criminal liability, criminal influence, criminal organization, gathering of representatives of organized criminal groups.

Постановка проблеми. Протидія злочинності, особливо організованих, є одним з найголовніших завдань держави. З моменту внесення значних змін до Розділу IX Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) Законом України № 671-ІХ від 04.06.2020 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою», минуло понад три роки [1]. За цей час значна увага фахівцями приділена проблемам визначення нових понять та складів злочинів, що з'явилися в КК України у зв'язку із прийняттям цього Закону. Однак майже залишено поза увагою спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, визначені в ч. 6 нової редакції ст. 255 та ч. 2 ст. 255-2 КК України [2]. У зв'язку з цим постає актуальна потреба у дослідженні відповідних норм, їх співвідношення із загальними видами звільнення від кримінальної відповідальності, передбаченими в Розділі IX Загальної частини КК України, практики їх застосування та у висловленні пропозицій щодо їх можливого удосконалення.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Дослідженню звільнення від кримінальної відповідальності, у тому числі спеціальних видів такого звільнення за участь в організованих злочинних формуваннях, в різний час приділяли свою увагу такі вчені-криміналісти як Ю. Баулін, А. Вознюк, Л. Демидова, О. Дудоров, О. Кваша, В. Куц, В. Навроцький, Р. Орловський, В. Українець, С. Чернявський, М. Хавронюк та інші.

Метою цієї статті є дослідження видів звільнення від кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі злочинним впливом.

Виклад основного матеріалу. Для аналізу видів звільнення від кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі злочинним впливом, перш за все необхідно з'ясувати, що мається на увазі під категорією «злочини, пов'язані зі злочинним впливом». Попри те, що самі терміни «злочинний вплив» та «особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу», зустрічаються в диспозиціях ч. 5 ст. 255, статтях 255-1, 255-3 та 255-3 КК України, обмежуватись лише передбаченими ними діяннями при визначенні кола злочинів, які відносяться до вказаної категорії, на нашу думку, невірно.

У цьому контексті важливим є висновок, до якого прийшли А. Вознюк, О. Дудоров та С. Чернявський у своїх дослідженнях, згідно з яким вчинення особою дій, передбачених ч. 1 (створення, керівництво злочинною організацією або її структурними частинами), ч. 3 (дії, передбачені ч. 1, вчинені службовою особою з використанням службового становища), та ч. 4 (створення, керівництво злочинною спільнотою) нової редакції ст. 255 КК України, також початково потребує наявності у особи певного злочинного впливу, оскільки без нього вчинити ці дії неможливо, а отже це означає наявність у особи статусу суб'єкта злочинного впливу з самого початку її злочинної діяльності [3, с. 31; 4, с. 27]. Таким чином, перелічені злочини також входять до загальної категорії злочинів, пов'язаних зі злочинним впливом. Окрім того, це означає, що створення або керівництво іншими організованими злочинними угрупованнями, які можуть мати загальні ознаки злочинної організації (банда – ст. 257 КК України, терористична організація – ст. 258-5 КК України, не передбачене законом воєнізоване або збройне формування – ст. 260 КК України) у широкому сенсі також є злочинами, пов'язаними зі злочинним впливом, однак у цій статті ми зупинимось переважно на загальних нормах, передбачених у ст. 255 КК України, а також ст. 255-2 КК України.

За визначенням Ю. Бауліна, сформульованим ще у 2004 році, звільнення від кримінальної відповідальності – це передбачена законом відмова держави від застосування до особи, яка вчинила

злочин (кримінальне правопорушення) обмежень її певних прав і свобод, визначених КК України [5, с. 58]. Пізніше дослідник зробив декілька суттєвих уточнень в цьому визначенні: така відмова держави відбувається через реалізацію судом своїх повноважень та за наявності підстав, передбачених в КК України, така відмова стосується не лише обмежень прав і свобод особи, а в першу чергу – державного осуду особи [6, с. 287].

О. Дудоров, відносячи звільнення від кримінальної відповідальності до заохочувальних заходів кримінально-правового впливу, визначає його як врегульовану кримінальним і кримінальним процесуальним законодавством відмову держави від засудження особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, від застосування щодо останньої примусу у вигляді покарання [7, с. 303-304].

В. Куц, також характеризуючи звільнення від кримінальної відповідальності як заохочувальний засіб, визначає цей засіб (в його термінології – це відмова від застосування кримінальної відповідальності) як незастосування кримінальної відповідальності, тобто не перетворення потенційної відповідальності в реальну за наявності визначених в КК України обставин щодо такої відмови та за встановленою в КПК України процедурою [8, с. 42].

Верховний Суд України у п. 1 Постанови Пленуму «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» № 12 від 23.12.2005 р. визначив, що звільнення від кримінальної відповідальності – це відмова держави від застосування до особи, яка вчинила злочин, передбачених КК обмежень її певних прав і свобод шляхом закриття провадження у кримінальній справі, яке здійснює суд у випадках, передбачених КК України, в порядку, встановленому КПК України [9].

Як бачимо, позиції науковців і практиків щодо сутності цього кримінально-правового інституту в цілому збігаються, дещо доповнюючи одна одну і відносячи загалом звільнення від кримінальної відповідальності до заходів кримінально-правового заохочення, що цілком зрозуміло. Вважаємо, що останнє визначення Ю. Бауліним цього інституту кримінального права найбільш повно характеризує його суть. Хоча В. Куц і має рацію, пропонуючи називати звільнення від кримінальної відповідальності насправді відмовою від її застосування, оскільки звільнити від будь-чого можна лише за його наявності, а у цьому випадку кримінальна відповідальність не настає [8, с. 5], ми будемо використовувати все таки термінологію, вживану в чинному КК України стосовно цього заходу.

Ані Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 (далі – Конвенція), ані Рамкове рішення Ради ЄС № 2008/841/ІНА від 24.10.2008 «Про боротьбу з організованою злочинністю» (далі – Рамкове рішення), встановлюючи обов'язок держав криміналізувати створення та участь у злочинній організації та передбачаючи можливі покарання та їх межі за ці злочини, не визначають, що у разі їх вчинення до особи може бути також застосоване звільнення від кримінальної відповідальності. Водночас, ч. 3 ст. 26 Конвенції вказує, що кожна Держава-учасниця розглядає питання про те, щоб передбачити відповідно до основних принципів свого внутрішнього законодавства можливість надання імунітету від кримінального переслідування особі, яка істотно співпрацює у розслідуванні або кримінальному переслідуванні у зв'язку зі злочином, що охоплюється цією Конвенцією [10]. В Рамковому рішенні про імунітет особи від кримінального переслідування нічого не говориться. Але ст. 4 Рамкового рішення передбачає можливість для особи, яка вчинила вказані злочини, пом'якшення покарання або звільнення від нього, якщо вона відмовилась від злочинної діяльності та надає адміністративним або судовим органам інформацію, зокрема, про інших членів злочинної організації, яку вони не могли отримати іншим шляхом [11]. Таким чином, можна припустити, що Конвенція, говорячи про імунітет особи від кримінального переслідування, має на увазі можливість не призначення їй покарання. Водночас, слід звернути увагу на те, що обидва ці міжнародні акти передбачають саме можливість для держав визначити відповідні заохочувальні заходи, а не їх обов'язок зробити це.

Можливість застосування примусових або заохочувальних заходів кримінально-правового характеру, у тому числі звільнення від кримінальної відповідальності чи від покарання, до особи внаслідок вчинення нею кримінального правопорушення залежить в першу чергу від того, яку шкоду і яким саме охоронюваним законом цінностям (охоронюваному об'єкту) таке правопорушення може заподіяти, тобто користуючись термінологією чинного КК України, наскільки воно є суспільно небезпечним. Найочевиднішим орієнтиром для розуміння суспільної небезпечності кримінального правопорушення законодавцем є тяжкість такого правопорушення, яка відповідно до ст. 12 КК України визначається за санкцією відповідної статті Особливої частини.

Аналіз санкцій статей 255-255-3 Розділу IX Особливої частини КК України дозволяє говорити про те, що, по-перше, законодавець визначив злочини, пов'язані зі злочинним впливом, виключно як тяжкі або особливо тяжкі, а тому, по-друге, застосування загальних видів звільнення особи від кримінальної відповідальності, передбачених Розділом IX Загальної частини КК України, за їх вчинення неможливе, окрім закінчення строків давності, передбачених в пунктах 4, 5 ст. 49 КК України. Оскільки по суті ці злочини є своєрідною підготовкою до вчинення інших злочинів, можна припустити, що строки звільнення від кримінальної відповідальності за їх вчинення, передбачені ст. 49 КК України, будуть перериватися відповідно до ч. 3 ст. 49 КК України, однак і у такому випадку, як показує практика, звільнення за цією статтею є цілком можливим, якщо правопорушення вчиняються особою з невеликими часовими інтервалами [12].

В Розділі IX Особливої частини КК України передбачено дев'ять спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, два з яких – у статтях 255 та 255-2, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини, пов'язані зі злочинним впливом. Зі змісту відповідних норм стає очевидно, що такі спеціальні випадки звільнення від кримінальної відповідальності спрямовані на протидію серйозній організованій злочинності шляхом застосування заохочення до осіб, які вчинили пов'язані з нею менш небезпечні злочини.

Ю. Баулін виділяє передумову звільнення особи від кримінальної відповідальності, тобто вчинення нею певного кримінального правопорушення (злочину), та його підставу – певну позитивну посткримінальну поведінку особи, яка заохочується державою, або настання певної події (наприклад, сплив строків притягнення до відповідальності), з якою кримінальний закон пов'язує таке звільнення¹ [5, с. 72–74]. В. Куц виділяє три елементи: передумову (вчинення певного кримінального правопорушення), підставу (необхідність неперетворення потенційної кримінальної відповідальності у реальну, наприклад, дійове каяття) та умови (обставини формального характеру, що доповнюють підставу) звільнення від кримінальної відповідальності [8, с. 49–51]. Таким чином, В. Куц додатково виділяє умови звільнення від кримінальної відповідальності, які у розумінні Ю. Бауліна охоплюються їх підставою. Позиція Ю.Бауліна видається нам більш зрозумілою, оскільки сукупність умов по суті утворюють підставу такого звільнення і їх розділення видається штучним.

Відповідно до ч. 6 ст. 255 КК України передумовою для застосування спеціального звільнення від кримінальної відповідальності є участь у злочинній організації (як загального суб'єкта, так і службової особи з використанням службового становища). Такий висновок випливає з формулювання «Звільняється від кримінальної відповідальності особа, крім організатора або керівника злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого частиною другою або третьою цієї статті...». Підставою для застосування такого звільнення є добровільне повідомлення такою особою до повідомлення їй про підозру у вчиненні цього злочину (участі у злочинній організації) про створення злочинної організації або участь у ній та активне сприяння її розкриттю. Як вбачається з аналізу ухвал про звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 255 (ч. 6 ст. 255) КК України, під активним сприянням розкриттю злочинної організації суди розуміють переважно надання слідству показів про склад її учасників, роль кожного з них у діяльності організації, її структуру, що відбувається практично одночасно із самим повідомленням про участь у ній в ході першочергових слідчих дій [13], [14].

Попередня редакція ч. 2 ст. 255 КК України фактично дозволяла здійснити звільнення від кримінальної відповідальності за участь у злочинній організації на будь-якій стадії кримінального провадження, на відміну від нової редакції, яка дозволяє зробити це саме до повідомлення особи про підозру. Таке обмеження видається слушним, адже після повідомлення особі про підозру, коли слідством вже зібрана значна кількість доказів вчинення злочину, повідомлення від особи про створення злочинної організації або участь у ній втрачає (чи майже втрачає) сенс, а її звільнення від кримінальної відповідальності – цінність. Втім, як вбачається з аналізу відповідних ухвал, деякі суди, застосовуючи попередню редакцію ч. 2 ст. 255 КК України, вже враховували, що відповідні дії були вчинені особою до повідомлення їй про підозру в участі у злочинній організації [15], [16].

¹ На таких же позиціях стоїть і Верховний Суд у п. 2 Постанови Пленуму № 12 від 23.12.2005 з єдиною відмінністю: передумову звільнення від кримінальної відповідальності він називає умовою. Вважаємо, що формулювання, запропоноване Ю. Бауліним, є більш вдалим, оскільки називати вчинення кримінального правопорушення саме умовою для подальшого звільнення від кримінальної відповідальності видається не зовсім коректно хоча б з точки зору логіки.

Фактично спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності, передбачений ч. 2 ст. 255-2 КК України, з'явився через виокремлення злочинів організації, сприяння сходці із попередньої редакції ст. 255 КК України та їх доповнення злочином участі у ній. Відповідно до ч. 2 ст. 255-2 КК України передумовою для застосування спеціального звільнення від кримінальної відповідальності є участь або сприяння проведенню сходки представників злочинних організацій, організованих груп або осіб, які здійснюють злочинний вплив, що впливає з формулювання «Звільняється від кримінальної відповідальності особа, крім організатора злочинного зібрання (сходки)...». Підставою для застосування такого звільнення є добровільне повідомлення цією особою до повідомлення їй про підозру у вчиненні цих злочинів (участі або сприяння) про них, а також активне сприяння їх розкриттю.

Таким чином, передумови і підстави для звільнення від кримінальної відповідальності в ч. 6 ст. 255 та ч. 2 ст. 255-2 КК України сформульовані у схожий спосіб, а самі ці види звільнення є обов'язковими, тобто за наявності відповідних передумов та підстав суд зобов'язаний застосувати їх, та безумовними, оскільки вони здійснюються остаточно і незалежно від подальшої поведінки особи. При цьому за злочини, пов'язані зі злочинним впливом, передбачені у цих статтях (створення, керівництво злочинною організацією, організація сходки), спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності не передбачено, що видається логічним з огляду на їх більшу суспільну небезпечність у порівнянні з простою участю у злочинній організації або сходці та характеристику самих суб'єктів, які такі дії вчиняють.

Норми про спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, передбачені в деяких інших статтях Розділу IX Особливої частини КК України (ч. 2 ст. 258-3 та ч. 6 ст. 260 КК України), збігаються з ч. 6 ст. 255 та ч. 2 ст. 255-2 КК України у визначенні передумови такого звільнення – нею є участь у різного роду злочинних формуваннях (терористичній групі, терористичній організації, непередбаченому законом воєнізованому або збройному формуванні). Водночас підстави для застосування такого звільнення сформульовані в них по-різному: в ч. 2 ст. 258-3 КК України – це добровільне повідомлення правоохоронного органу про відповідну терористичну діяльність, сприяння її припиненню або розкриттю злочинів, вчинених у зв'язку із створенням або діяльністю терористичної групи чи організації, якщо в діях особи немає складу іншого злочину; в ч. 6 ст. 260 КК України – це добровільний вихід зі збройного або воєнізованого формування і повідомлення про його існування органи державної влади чи органи місцевого самоврядування.

Вважаємо, що ч. 6 ст. 255 КК України могла би бути дещо вдосконалена і узгоджена з переліченими нормами: в частині уточнення адресата повідомлення про злочин – логічно, що ним мав би бути орган правопорядку, тобто орган, який відповідно до ст. 131-1 Конституції України може здійснювати досудове розслідування, негласні та інші слідчі і розшукові дії [17]; активне сприяння, як одна з підстав звільнення від кримінальної відповідальності, має стосуватися скоріше припинення діяльності злочинної організації, а не її розкриття (адже особа вже по суті розкрила таку організацію, коли повідомила про її створення або участь у ній), або стосуватися розкриття злочинів, вчинених у зв'язку зі створенням або діяльністю злочинної організації, якщо їх встигли вчинити.

У світлі видів звільнення від кримінальної відповідальності за участь у різного роду злочинних спільнотах, передбачених статтями 255, 255-8, 260 КК України, звільнення від кримінальної відповідальності за участь або сприяння злочинному зібранню (сходці), передбачене в ч. 2 ст. 255-2 КК України, в цілому видається логічним та узгодженим кроком з боку законодавця. На відміну від ч. 6 ст. 255 та ч. 2 ст. 258-3 КК України, активне сприяння у цьому випадку має стосуватися лише розкриття цього злочину. Це, на нашу думку, означає, зокрема, надання інформації про інших учасників сходки (представників злочинних організацій або організованих груп), а отже так чи інакше має наслідком розкриття їх злочинної діяльності. Водночас, суди, застосовуючи цей вид звільнення, не зазначають в ухвалах, у чому конкретно полягало з боку обвинуваченого активне сприяння розкриттю цього злочину, просто вказують, що особа добровільно заявила про нього до повідомлення їй про підозру, що, на нашу думку, є неправильним застосуванням кримінального закону [18], [19]. Вважаємо, що цей вид звільнення від кримінальної відповідальності також має передбачати альтернативну підставу такого звільнення у вигляді добровільного повідомлення про організацію сходки (за аналогією з добровільним повідомленням про створення злочинної організації у ст. 255 КК України), а також у ньому має бути конкретизовано адресата повідомлення про участь у сходці або організацію сходки, яким мав би бути орган правопорядку.

Проект нового Кримінального кодексу України в редакції від 14.10.2023 (далі – Проект), розроблений Робочою групою з питань розвитку кримінального права у складі Комісії з питань правової реформи, не передбачає такого заходу кримінально-правового характеру (кримінально-правового засобу – якщо використовувати термінологію Проекту) як звільнення від кримінальної відповідальності, і такою категорією не оперує. При цьому, відповідно до ст. 3.1.3. Проекту кримінальною відповідальністю є кримінально-правові засоби, передбачені пунктами 1-5 частини 1 статті 3.1.2 (першим з яких є покарання), які підлягають застосуванню до особи, засудженої за вчинення кримінального правопорушення, а також судимість [20]. Не вдаючись у дискусії стосовно доцільності збереження вказаного кримінально-правового інституту у Проекті в цілому, оскільки це значно виходило б за межі теми цього дослідження, ми зупинимось на цьому питанні лише у контексті аналізованої категорії злочинів.

Злочини, які у розумінні чинного КК України ми називаємо пов'язаними зі злочинним впливом, визначені у Книзі сьомій «Кримінальні правопорушення проти суспільства», Розділу 7.1. «Злочини проти безпеки від організованої злочинної діяльності» Особливої частини Проекту. Виходячи з положень Загальної частини Проекту, усі вказані злочини є умисними тяжкими злочинами з базовим п'ятим ступенем тяжкості, за які відповідно до ст. 3.2.5 Проекту може бути призначено єдине основне покарання у вигляді ув'язнення на строк від шести до восьми років.

Водночас, ч. 2 ст. 3.4.2 Розділу 3.4 «Звільнення від покарання. Зміна призначеного покарання» Загальної частини Проекту визначає, що не призначається покарання особі, яка була учасником організованої злочинної групи, незаконного збройного формування чи терористичної групи або сприяла їх діяльності, якщо вона добровільно припинила зв'язок з організованою злочинною групою, незаконним збройним формуванням, терористичною групою, та сприяла розкриттю чи розслідуванню злочину або запобіганню діяльності такої групи чи формування. Фактично вказана норма визначає передумову та підстави звільнення особи від покарання, які є досить подібними до передумови та підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності, визначених в ч. 6 ст. 255, ч. 2 ст. 255-3, ч. 5 ст. 260 чинного КК України. При цьому відповідно до ст. 3.9.2 Проекту у особи, звільненої від покарання, виникає судимість, яка погашається через один рік після набрання законної сили обвинувальним вироком суду (якщо такій особі додатково не призначено засобів безпеки, реституції чи компенсації, конфіскації майна чи вилучення речі, що особливо актуально у кримінальних провадженнях щодо організованої злочинності).

Таким чином, якщо буквально виходити із визначення кримінальної відповідальності, закріпленого у ст. 3.1.3 Проекту, вказане вище звільнення від покарання за участь в організованій групі, незаконному збройному формуванні або терористичній групі є нічим іншим як спеціальним обов'язковим звільненням від кримінальної відповідальності, однак лише частковим. Оскільки Проект передбачає у такому випадку винесення судом обвинувального вироку, тобто здійснення осуду особи, яка вчинила відповідне кримінальне правопорушення, від імені держави, а також обов'язкове збереження як мінімум однієї складової кримінальної відповідальності – судимості. З огляду на сутність та характер розглядуваних злочинів, які стосуються організованої злочинності, такий підхід авторів Проекту видається досить обґрунтованим, оскільки стосовно особи, звільненої від покарання, принаймні здійснюється державний осуд.

Очевидно, що при визначенні вказаних підстав для звільнення учасника організованої групи, незаконного збройного формування або терористичної групи від покарання Робоча група з питань розвитку кримінального права керувалася ст. 4 згаданого вище Рамкового рішення. Вважаємо за необхідне висловити з приводу цього наступні міркування.

Добровільне припинення зв'язку з організованою злочинною групою, незаконним збройним формуванням, терористичною групою означає добровільний вихід з такої групи, однак зовсім не означає, що особа якимось чином повідомляє органи правопорядку взагалі про їх існування, чого фактично вимагає ч. 6 ст. 255 чинного КК. Як свідчить проаналізована вище судова практика, сприяння розкриттю чи розслідуванню злочину або запобіганню діяльності злочинної групи означає надання особою будь-якої інформації про її діяльність та отримання правового статусу свідка або заявника. При цьому можна уявити ситуацію, коли особа може не говорити нічого про свою попередню участь у такій організації, однак якщо в процесі слідства з'ясується, що вона була її членом, призначити їй покарання за цей злочин вже буде неможливо, оскільки формально вона виконає всі умови для обов'язкового звільнення від покарання.

Таким чином, підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, сформульовані в ч. 6 ст. 255 чинного КК України, є більш чіткими, однак і більш жорсткими порівняно з ч. 2 ст. 3.4.2

Проекту та ст. 4 Рамкового рішення. Частина 6 ст. 255 КК України не суперечить ст. 4 Рамкового рішення, але у ній йдеться про звільнення від кримінальної відповідальності, підстави для застосування якого очевидно мають бути більш жорсткими порівняно з підставами для звільнення від покарання, про яке говориться і в Рамковому рішенні, і в Проекті. Так само не суперечить вимогам законодавства ЄС і викладена позиція авторів Проекту, вона має право на існування, і надалі ми будемо відштовхуватись від неї. Однак під кутом зору протидії організованій злочинності вона видається менш ефективною у порівнянні з чинним КК України.

Стаття 3.4.2 Проекту не передбачає звільнення від покарання для особи, яка була учасником зібрання представників організованих злочинних груп, тобто вчинила злочин, передбачений ст. 7.1.6 Проекту (хоча в самій статті не говориться, що в ній мається на увазі саме зібрання представників організованих злочинних груп, однак до цього висновку можна дійти, виходячи з її змісту та змісту ст. 7.1.1). Вважаємо, що це не слід розглядати як його упущення, оскільки Проект нового Кодексу абсолютно не обов'язково має повторювати Кодекс чинний, окрім того, як було з'ясовано до цього, міжнародні акти не визначають такого обов'язку для України, а отже закріплення такого виду звільнення від покарання залишається на розсуд національного законодавця. Водночас, під кутом зору ефективності протидії організованій злочинності, у тому числі шляхом застосування заохочувальних кримінально-правових засобів, передбачення такого виду звільнення від покарання в ст. 3.4.2 Проекту було б раціональним кроком. Передумовою для його застосування була би участь особи у злочинному зібранні (ст. 7.1.6 Проекту), а підставами могли би бути визначені подібно до ч. 2 ст. 3.4.2 добровільне припинення зв'язку з організованими злочинними групами, представники яких взяли участь у зібранні, сприяння розкриттю чи розслідуванню злочинів або запобіганню діяльності таких груп або сприяння розкриттю чи розслідуванню злочинного лідерства, оскільки одним з його проявів, виходячи зі змісту ст. 7.1.1 та 7.1.7 Проекту, є саме організація зібрання представників організованих злочинних груп. Логічно припустити, що учасник зібрання може знати принаймні хто був організатором цього зібрання, тобто злочинним лідером. При цьому він може надати інформацію і про інші епізоди його діяльності.

Висновки. Звільнення від кримінальної відповідальності, як заохочувальний кримінально-правовий захід, полягає у відмові держави в особі суду у здійсненні осуду особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та обмеженні її прав і свобод відповідно до КК України. Він може застосовуватись за наявності визначених в КК України передумов та підстав. Оскільки злочини, пов'язані зі злочинним впливом, є тяжкими або особливо тяжкими, то загальні види звільнення від кримінальної відповідальності, передбачені в Розділі IX Загальної частини КК України, не можуть застосовуватись у разі їх вчинення, окрім звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, передбачених ст. 49 КК України. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, передбачені в ч. 6 ст. 255 та ч. 2 ст. 255-2 КК України, визначають як передумову їх застосування участь особи у злочинній організації або участь чи сприяння сходці, тобто також не можуть бути застосовані до вказаної категорії злочинів. Водночас, одними з підстав для застосування цих видів є активне сприяння особи у розслідуванні злочинів, пов'язаних зі злочинним впливом. Проект нового КК України не передбачає такого кримінально-правового інституту як звільнення від кримінальної відповідальності взагалі, проте звільнення від покарання, передбачене ним, з огляду на зміст статей 3.1.1–3.1.3 Проекту, можна розглядати як часткове звільнення від кримінальної відповідальності. Однак стосовно особи, звільненої від покарання, виноситься обвинувальний вирок і вона є судимою, тобто зберігається елемент осуду особи. Така позиція авторів Проекту видається слушною, особливо у кримінальних провадженнях щодо злочинів вказаної категорії, оскільки вони так чи інакше пов'язані з організованою злочинністю, а отже вимагають більш жорсткої реакції з боку держави навіть при можливому застосуванні засобів заохочення до осіб, які їх вчинили.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою: Закон України від 04.06.2020 № 671-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/671-20> (дата звернення: 23.11.2023).
2. Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 10.11.2023).

3. Вознюк А.А., Дудоров О.О., Чернявський С.С. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою (статті 255, 255-1, 255-2, 255-3, 256 Кримінального кодексу України): науково-практичний коментар. Київ: Норма права, 2021. 130 с.
4. Вознюк А.А., Дудоров О.О. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою: аналіз законодавчих новел. Новітні кримінально-правові дослідження 2021: Альманах наукових праць / за ред. проф. Є.Л. Стрельцова, проф. О.В. Козаченка, PhD О.М. Мусиченко. Миколаїв: МІП НУ «ОЮА», 2021. С. 21–31.
5. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: Монографія. К: Аттіка, 2004. – 296 с.
6. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності, Вісник Асоціації кримінального права України, 2016, № 2(7). С. 287–289.
7. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2014. 944 с.
8. Куц В.М. Відмова від застосування кримінальної відповідальності (матеріально-правові та процесуальні аспекти): Монографія. К.: Норма права, 2023. 118 с.
9. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : Постанова Верховного суду України від 23.12.2005 № 12 / База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0012700-05> (дата звернення: 25.11.2023).
10. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (укр/рос): Конвенція; ООН від 15.11.2000 / База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_789 (дата звернення: 16.10.2023).
11. Рамкове рішення Ради ЄС № 2008/841/JHA від 24.10.2008 про боротьбу з організованою злочинністю. Council Framework Decision 2008/841/JHA of 24 October 2008 on the fight against organised crime. EUR-Lex – Access to European Union law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008F0841> (дата звернення: 06.12.2022).
12. Єдиний реєстр судових рішень. Ухвала Галицького районного суду м. Львова справі № 461/7093/23 від 08.09.2023 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113320203>.
13. Єдиний реєстр судових рішень. Ухвала Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області у справі № 686/14176/20 від 12.03.2021 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95630757> (дата звернення: 10.11.2023).
14. Єдиний реєстр судових рішень. Ухвала Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська у справі № 201/1066/23 від 02.02.2023 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109085709> (дата звернення: 10.11.2023).
15. Єдиний реєстр судових рішень. Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва у справі № 760/20244/16-к від 12.12.2016 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/63491153> (дата звернення: 10.11.2023).
16. Єдиний реєстр судових рішень. Ухвала Дніпровського районного суду м. Києва у справі № 755/21751/15-к від 14.12.2015 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/54278339> (дата звернення: 10.11.2023).
17. Конституція України: Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР / База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 26.11.2023).
18. Єдиний реєстр судових рішень. Ухвала Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області у справі № 686/22403/23 від 29.08.2023 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113133211> (дата звернення: 10.11.2023).
19. Єдиний реєстр судових рішень. Ухвала Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області у справі № 686/22406/23 від 29.08.2023 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113144027> (дата звернення: 10.11.2023).
20. Проект Кримінального кодексу України станом на 14.10.2023. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf> (дата звернення: 27.11.2023).